

Aniszi Kálmán
(1939, Magyarkakucs)
esszéíró, szerkesztő,
egyetemi oktató

Aniszi Kálmán

Egy Vörösmarty-émlékest rekonstrukciója

Harag György emlékének

(Kolozsvár, 1975. Vörösmarty Mihály halálának 120. évfordulóján. Az emlékeket Harag György álmodta színpadra)

Hajnali ötkor csörgött a telefon.

Ki lehet az?! – riadt fel álmából Simonyi. Ki nyújtott karjával csápként tapogatta a kagylót a sötétben.

– Itt Cotruban, a szolgálatos tiszt... – hallatszott a vonal túlsó végéről.

– Magának nincs jobb dolga, jó ember?!

– Dragomir titkár elvtárs üzeni, hatra jöjjön a székházba. Fél óra múlva küldöm a kocsit.

Simonyi öltözködés közben bekapott egy kávétablettát, és szólt a feleségének, ne feledje, ma reggel ő viszi a gyereket az óvodába, mert neki máris be kell mennie a Hivatalba.

A gyéren megvilágított hajnali utcák kátyúit még a jobb rugózású gépkocsik is nehezen viselték. Micsoda utak, méltatlankodott Simonyi egy-egy mélyebb gödörből katapultálva.

A Hivatal székházában, a valamikori iparkamara szecessziós épületében még sötét volt, csak az emeleti sarokszoba ablakai világítottak élénksárgán.

Simonyi felsietett a cirádás lépcsőn. A terebélyes íróasztalnál magába roskadva ült Dragomir, az ideológiai titkár.

A szerkesztőség ezzel az írással emlékezik az 1925. június 4-én született erdélyi magyar színházrendező és színművész Harag Györgyre.

– ...Mi az öregistent csináltatok ott a Magyar Színházban?! – kérdezte ijedt-ingerülten, amikor belépett a szobába.

Simonyi értetlenül állt a számonkérés előtt. Érezte, hogy baj van, de hogy mi az és miért, arról fogalma sem volt.

– Mi történt?

– Feljelentették a színházat!...

– Feljelentettéék?! – hökkent meg. – Kicsoda?!

– Nem hiszed el, ha megmondom...

Simonyi úgy érezte, mintha ólomsúly húzná lefelé.

– Ki az a Vérézsmárti? – türelmetlenkedett a titkár.

– Vörösmarty? Költő.

– Hol él?

A lelkekben, akarta felelni, de csak ennyit mondott:

– Százhusz éve meghalt.

– Ő írtá áz á vérzs, Szozát?

– Igen, ő.

– Ná, éz áz! Ézért ván báj.

– Mondd már, ki jelentette fel a színházat?

– Kicsoda, kicsoda?! Hát a ti magyarjaitok! (ungurii tai!) – háborgott a titkár.

Simonyi tényleg tartott attól a Vörösmarty-émlékest összeállításakor, hogy a költemény-ima miatt még baj lehet, de ez a veszély csak halvány lehetőségként merült fel benne. Ki lehetett az a magyar?! – szörnyülködött magában.

Feljelentők persze mindig voltak, és mindig lesznek is, de hogy ilyet egy kisebbségben élő kövessen el saját nemzeti közössége ellen?! Amikor a homogenizáló sovén pártállam idestova nyolcvan esztendeje kurtítja-csonkítja Erdélyben a magyarságot szinte már nem is létező jogaiban, egész lényét belenyomorítva a román sovinizmus Prokrasztész-ágyába?!

Már több mint két hónapja műsoron volt a nagy magyar poéta jubileumi estje a Szamos-parti Magyar Színházban. Ahány alkalom, annyi lélekemelő ünnep. A színházi közönség estéről estére kitüntető szeretetének satujába szorította a kisdud csapatot: visszakövetelte a színészeket a színpadra.

Mit jelent ez a végzetlen vastaps? – csodálkoztak magukban az avatatlanok, mert sejtelmük sem volt arról, „milyen lángok égnek” a lelkek mélyén:

„...Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért...” – visszhangzott a fejekben.

Az érzékenyek, a félenek pedig csodálkozva azt kérdezték maguktól, miként lehetséges, hogy a legvadabb gyűlölködés idején a Szamos-parti teátrumban Vörösmartyt, a minden ízében nemzeti költőt szavalják? Ki tűzhetne műsorra? S kinek volt bátorsága engedélyezni, hogy közönség elé vigyék?!...

Erdélyben a magyarok akkor már csak a lakásukban, az Úr házában és a színházban, meg az erősen gyérülő magyar iskolákban beszélhették szabadon anyanyelvüket. Aki lélekben otthon akarta érezni magát, akár csak egy-két órára is az ország fagyos idegenségében; akiket megcsapott a transzszilván magyarság végpusztulását akaró hatalmi intézkedések szele, azok gyakran eljártak a templomba és a színházba.

A kis herosztrátoszok százszor letiltották volna a költő halálára emlékező estet a játékk-

rendről, ha tehették volna. Ha lett volna mibe belekötni.

Tavaszdován a Szamos-parti társulat az egyik hétvégén átruccant a darabbal Székelyföld egykori fővárosába, ahol szintén kitörő sikerben volt részük:

„...Ez a föld. Mellyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezred év csatolt...” – zengte a szavalókórus baritonja.

És miközben a közönség szent megindultságában zokogott, egy testi-lelki gnóm feljelentette a vendégtársulatot.

Magyar árulta be a magyart!

A hír hallatán a Hivatalban méhkasként bolydult meg a „hazafiú” érzés. Néhány helyi korifeus – a még magasabb beosztás lehetőségére függesztett tekintettel – ilyen kizárólagosságokat rivallt: „Ez az ősi föld a mi földünk!” „Mi mindig is itt éltünk!” „A mi népünk olyan régi, mint a kövek!...”

Titkos bizottság alakult, s vizsgálat indult: az „érintetteket” berendelték a Hivatalba. – Ki tűzte műsorra?!... – Kinek az engedélyével?!... – Ki hagyta jóvá?!... – röpködtek a fenyegető kérdések.

Az aggódók aggódtak, a kárörvendők örvendtek.

A Hivatal zsoldosai zárt ajtók mögött megtekintették a költő halálának 120. évére emlékező előadást. Meg is született a verdikt: „A műsor ideológiailag elhibázott, destruktív. Hisz amíg a Párt a nemre, fajra, anyanyelvre, nemzetiségre való tekintet nélküli homogenizált testvériség eszméjét hirdeti a szocializmus fénylő ege alatt, ezek a költői képzelmekek, ócska érzemények vizsályt szítanak a többségi nemzet és az együtt élő minoritások között.”

A Hivatal „lelkes” szolgálói arról nem is tudtak, hogy az országhatáron túl, a messze földön is híres rendezőmágus eredendően a színpad

előterében szeretne volna elmondani a szavalókórossal a költeményimát. Ha ezt is ismerték volna, vajon a szolgálatos fülek miket nyilatkoztak volna az előadás láttán?!...

A rivalda-ötlet kétségkívül rendezői telitalalat volt, de a kirendelt politikai ellenőrök halálra riadtak a pusztá szándéktól is:

– ...Elszavaltatni a rivaldán?!... A *Szózatot*?... Közvetlenül a közönséghez fordulva?!... Mint egy felszólítva őket a...?!... – hüledezett az egyik cenzor.

– Ez a mondanivaló aktualizálását jelentené!... – szekundált a társa.

– Legjobb lenne kivenni a *Szózatot* a műsorból – így az előbbi politikai ellenőr.

– Kivenni a *Szózatot*?!... – kapkodta a levegőt a legendás rendező.

– Vörösmarty elképzelhetetlen a *Szózat* nélkül – siettek többen is visszahőkölni a kirendelt gondolat-policájokat.

– A *Szózat* nélkül nem vállalom Vörösmartyt – mondta ki ellentmondást nem tűrően a rendező.

Ejteni a színház műsorrendjéből a készülő emlékeket – bár ez is felmerült – azért nem lehetett, mert a nagyváros magyarsága véget nem érő találgatásokba kezdett volna, fokozva az amúgy is tapintható etnikai feszültséget.

– Úgy csinálják, hogy ne legyen baj belőle. Találjanak ki valami okosat! – menekült a felelősség súlyától a két politikai ellenőr.

A színháziak némán összenéztek, s egy alig észlelhető fintorral adták egymás értésére véleményüket.

– Mi lenne, ha a színészeket hátrébb hoznánk? – kereste a kompromisszumot a dramaturg. – Úgy a színpad közepéig. Így megszakíthatnánk a közvetlen kapcsolatot a színészek és a közönség között.

– Nagyszerű! – kapott az ötleten az első cenzor.

– Jónak csakugyan jó gondolat, de ez kevés! – hűtötte le társa kedélyét a másik ellenőr.

– Hisz a színészek így is arccal a közönség felé fordulva szavalnák a...

– Hátat mégse fordíthatnak neki!... – replikázott megvetően a rendező.

– Mi a francot lehetne itt csinálni? – bosszankodott a dramaturg a kollégák tanácsát is remélve.

Amíg a dramaturg ennek a képtelen helyzetnek a megoldásán morfondírozott, a rendezőnek eszébe jutott a testvértársulat: a Magyar Opera kiváló tenorjának egy mindössze néhány hetes panasza:

– Képzeld – kezdte Feri –, nem sokkal ezelőtt azt az utasítást kaptam „odafentről” – és hüvelykujjával felfelé mutatott –, hogy a *Bánk bán* nagyáriájában többé nem ejthetem ki azt, hogy „te szent magyar hazám”.

– El se hiszem... No, és?

– Azt mondták, hogy a „te szent magyar hazám” helyett ezentúl azt kell énekelnem: „te szent román hazám”.

– Hihetetlen!... – akadt meg a szó a rajongott rendező torkán.

– Márpedig ezt közölték velem. Csakhogy nem tudom kimondani. Pedig megpróbáltam otthon a tükör előtt is.

– És hogyan oldod meg, mit csinálsz a színpadon?

– Tátogok. Hápogok. Vagy inkább gágogok, mint a liba, amelyiknek az asszonyok – térdük közé szorítva – tépik a tollát.

A tenor és a rendező dermedten néztek egymásra.

És ebben az emlékezetébe idézett groteszk pillanatban a rendező fejéből kipattant a *Szózat* körüli patthelyzetet feloldó szikra:

– Elvtársak! – fordult a rendező gunyoros hangon a politikai megbízottak felé –, tudják, mire gondoltam?

– No, mire? – kíváncsiskodtak a felülvizsgálók.

– Bezárom a nyitott sort. A szavalókórus egy kört fog alkotni. Itt, a színpad közepén.

A cenzorok bambán néztek az ötletmesterre, mert fogalmuk sem volt róla, mit akar ezzel a rendező elérni. És nincs-e benne valami furfang, leplezett ravaszság...

– Mert gondolják meg, elvtársak – győzködte a rendező az ellenőröket –, hogy ha a művészek a színpad közepén állva kört alkotnak, és tekintetüket a földre szegve, kart karba öltve összefogóznak, többé senki sem vádolhat bennünket azzal, hogy a színészek a közönség felé intézik a költő szavait. Így már csak úgy mondják: „Hazádnak rendületlenül / légy híve...” Csak úgy... a levegőbe... a Semmibe fognak szavalni...

– Így már igen! Így tényleg rendben lesz – lelegeztek fel a politikai biztosok.

És lőn.

Kört alkotva, összefogózva, padlóra szegzett fátyolos tekintettel tíz-egynéhány színész mély baritonnal és még mélyebb hittel zengte, sutogta, zokogta, mennydörögte, hogy:

„Hazádnak rendületlenül,
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar...”

Ebben a képtelen helyzetben a rendező fejből kipattant ötlet hirtelen hatalmas távlatra nyitott kaput. „Bezárom a nyitott sort”, határozta el. S épp ekkor nyílt meg a gyötrelmes helyzetből fölfénylő mennyei kapu. A kirendelt eszmevadászok, nem tudván, hogy a szavakkal történő közlésen túl létezik egy máshogyan kommunikáló, pusztán jelekkel, alakzatokkal, gesztusokkal üzenő, sugalmazó metanyelv is, gondolni se gondol(hat)ták, hogy amikor a színészek kört alkotnak, ezzel azt is jelzik a közönségnek, hogy mi mindnyájan egyek vagyunk: a megbonthatatlan, egységes nemzet szerves részei. Kart karba öltve, összefogózva pedig a színészek azt sugallják-üzenik, hogy mi egy akaraton is vagyunk, s hogy küszködéssel, rendíthetetlen hittel még a leg-sorvasztóbb diktatúra szorításában is meg

tudunk maradni. Sőt, hamarabb vagy később, de győzni is fogunk. A porig alázott erdélyi magyarságnak pedig erre a titkos jelbeszédre, hitre és bizakodásra volt mindenekelőtt szüksége.

A város művelt színházközönségének estéről estére ujjongott a lelke. Mert legalább arra az egy-két órára ismét embernek tudhatta magát. Mélyen és elevenen érezte, hogy

„Ez a föld, mellyen annyiszor

Apáid vére folyt;

Ez, melyhez minden szent nevet

Egy ezred év csatolt” – a saját létének is lényege. Erdély földje nekünk sohasem lehet idegen.

És mindeközben mégis: magyar jelentette fel a magyart, a legsúlyosabb váddal: irredentizmussal vádolta meg a társulatot.

Emiatt rendelték be a Hivatalba Simonyit hajnalok hajnalán, hogy aztán néhányadmagával a kreált ítélőszék elé állítsák, kínpadra húzzák. Hogy mert ő olyasmit engedélyezni, amit a legmagasabb politikai vezetés szigorúan megtiltott?!

– ...Azt mondd, meghalt? – így a titkár.

– Százhusz éve – válaszolta nyugodtan Simonyi.

– Csakhogy irredenta volt ám!...

– Baromság!

– Hogyhogy?!...

– Úgy, hogy az, amit Vörösmarty leírt, nem más, mint a legszebb, legtöményebb hazafiság, amit poéta valaha papírra vetett. Nemzeti volt mélységesen, mint a legtöbb nagy szellem akkoriban. De nem volt sem nacionalista, sem sovén, a történelmi Magyarországon élve pedig nem lehetett irredenta sem!...

És még ha írt volna is ilyen verseket, a rohánzó idő már rég a feledés leplével borította volna be azokat, ahogy tette ezt Eminescu doinájával is: „De la Nistru pan-la Tisa...” „A Dnyesztertől a Tiszáig / Sír a román, panaszkodik...”

Dragomir zavarba jött. Tekintete az íróasztalon matatott.

– Mondd csak, le van fordítva románra ez a verzs? – kérdezte sietve Simonyitól.

– Nem hiszem, hogy lenne átültetése.

– Pedig le kell. A Vezér kéri.

Simonyi álló nap azon tűnődött, vajon ki tudná – a gondolati hűség megőrzésével – lefordítani román nyelvre ezt a filozófiai mélységig hatoló, múlt századi, gyönyörű költői szöveget? Másnap az egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszékére látogatott...

Soha senki nem tudta meg, mit gondolt a Vezér a *Szózat*ról. Annál inkább egyértelmű volt alattvalóinak túlfűtött „hazafiságát” lohasztó néhány szavas széljegyzete a román nyelvű fordításon: „Ne csináljatok elefántot a bolhából!”

Az „ügy”, amely a Hivatal berkeiben vihart gerjesztett egy pohár vízben, de a nagy nyilvánosság mit sem tudott róla, ezzel véget ért.

*

Két nappal azután, hogy a Szamos-parti magyar színtársulat kitörő sikert aratott Vörösmarty-émlékstívevel a székelyek egykori fővárosában, Dragomir telefonértesítést kapott Hivatalban:

Az éjszaka valaki a vádaskodó lakásának bejárati ajtajára öles betűkkel ezt írta magyarul: „A nemzetárulók napjai megszámláltnak”...

Shakespeare-émléklap (linóleummetszet, 400 × 290 mm, 1996)